

Милан Алексић

НОВО ТУМАЧЕЊЕ РОМАНА ГАЗДА МЛАДЕН БОРИСАВА СТАНКОВИЋА

Бојан Чолак, *Роман патријархалне културе*,
Институт за књижевност и уметност, Београд, 2009

Постављајући питање утицаја патријархалне културе на мушкарца у средиште свог тумачења романа *Газда Младен* Борисава Станковића, Бојан Чолак у својој анализи нуди потпуно нову интерпретацију овог значајног дела српске књижевности. Већ самим уводним текстом у којем поставља проблем и теоријски оквир, Чолак промовише ново тумачење улога које појединац има у друштву у зависности од тога да ли је мушког или женског рода. То тумачење претпоставља да патријархат као друштвено уређење или културни образац поставља прецизне улоге и задатке сваком појединцу у оквиру заједнице, те је свако, наравно на различити начин, неслободан. Чолак поставља тезу да се жртвама патријархата не могу сматрати само жене, већ и мушкарци. Патријархат као културни образац је рестриктиван и ограничавајући, за све појединце, иако постоје разлике које су условљене положајем у друштву. Будући да се позиција мушкарца у патријархалном друштвеном уређењу увек тумачила као привилегована, јер је била надређена, до сада је занемаривана читава сфера односа мушкарца и патријархата као система правила и забрана. Чолак уочава да патријархат представља врло крут образац који појединца приморава да своју улогу беспоговорно прихвати уколико не жели да буде одбачен од стране друштвене заједнице. Управо је чињеница да се уређивањем односа у заједници репресија вршила над свим члановима те заједнице, па се жртвама морају сматрати и жене и мушкарци, од пресудне важности као полазна основа за ово културолошко тумачење Станковићевог романа.

Разлике у обавезама појединаца везане су за раслојавање патријархалног друштва, у којем имамо прецизан хијерархијски поредак читаве заједнице. Сваки појединац, сходно друштвеном положају који заузима, има унапред постављен образац понашања и делања. За тумачење романа *Газда Младен* најважнији је положај мушког првенца, који већ рођењем има одређен положај и улогу у друштву. Првенац својим понашањем и делањем мора да задовољи околину како би био друштвено прихваћен. Управо то место постаје полазиште Чолакове анализе, која као да следи Станковићеву прву реченицу романа (Новица Петковић је, како Чолак истиче, почетку давао пресудан значај за читав роман): „Целог живота, увек, само је радио оно што један човек треба да ради.”¹ Чолак тумачи Станковићев роман полазећи од претпоставке да са Младеновим уздизањем на друштвеној лествици нестају могућности за развој његове индивидуалности: „Само одрицањем, односно потискивањем свога личног ја у корист афирмације друштвеног, колективног, човек је могао друштвено да напредује.”² Чолак примећује да је индивидуалност појединца ишчезавала у породици било да је тај појединац жена или мушкарац.

Указујући у првом делу књиге на комплексност, сложеност и ригорозност патријархалног уређења, Чолак је други део посветио анализи ликова у роману, њиховим међусобним везама, док је трећи део књиге посвећен анализи Младеновог лика. Чолак посматра најситније појединости романа у којима открива значајне аргументе за анализу односа између ликова и свих њихових међусобних веза, с једне стране, и читаве заједнице са свим њеним очекивањима везаним за патријархат, с друге стране. Анализа обухвата не само сваку реч у роману, него и невербалну комуникацију: „начин облачења, држања, ходања, гледања може много открити о стварном односу друштва према мушкарцима у патријархалној култури.”³ Средиште романа *Газда Младен* Чолак проналази у тешком прилагођавању главног јунака култури којој припада; по томе се овај роман разликује од романа *Нечиста крв* у којем је смена два културна обрасца у жижи збивања.

У тумачење ликова и њихових односа Чолак уноси и разматрање Станковићевог плана, нацрта за овај роман, као и његове прве верзије, указујући нам на генезу романа. Посебно је интересантна Чолакова реконструкција једног ненаписаног дела романа (други дијалог Младена и Јованке, стр. 132), чији претпостављени садржај аргументује деловима текста који му следе.

¹ Борисав Станковић, *Газда Младен*, Просвета, Београд, 1985, стр. 7.

² Бојан Чолак, *Роман патријархалне културе*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2009, стр. 21.

³ Исто, стр. 11.

Анализирајући односе између ликова у роману Чолак доказује своју полазну претпоставку о патријархалном уређењу. Младенов отац се никада није уздигао до положаја главе породице, већ је то место припадало његовој мајци, баба Стани. Због своје нежне природе, Младенов отац није никада до краја прихватио све обавезе које му је патријархална култура наметала. Он је играо улогу газде, али не и улогу домаћина. У кући, изван очију јавности, он није показивао заинтересованост за одржавање слике о себи. Баба Стана задобија положај главе породице након спасавања исте од материјалне пропасти након смрти Младеновог деде, примећује Чолак, и ту функцију обавља све док је не преда и симболично Младену.

Разматрајући однос Младена и његове мајке Кате, Чолак утврђује значајном за тај однос патријархалну норму по којој првенац није смео да има нежан однос са мајком, а ускраћивање нежности није се односило на млађу мушку децу, те можемо пратити различити однос мајке према синовима, као и касније Катино осећање кривице за Младенову судбину.

Културолошким приступом тумачењу Станковићевог романа добили смо разјашњење поступака главног јунака који су били тешко докучиви и тамни. И можда најзагонетније место у роману, које се тиче мотивације главног лика за одбијање женидбе, Чолак објашњава тумачењем везаним за патријархалне норме. Будући приморан да занемари своју љубав према Јованки због сигурности породице, Младен касније одбија женидбу јер је материјално већ обезбедио породицу. Објашњавајући овај поступак главног јунака, Чолак указује да је женидба у патријархалној култури најпре економски савез две породице, па Младен не може да се ожени оном коју воли јер она потиче из сиромашне породице. Одлука да се одрекне љубави због сигурности породице тренутак је у којем је Младенова судбина одлучена и Чолак управо одговорност за такву ситуацију види у ограничењима која патријархат као културни образац поставља пред појединца (онај ко је газда мора да себе потпуно контролише). Оног тренутка када Младен буде прихваћен у друштву као успешан газда и заузме место које одговара старијем и ожењеном мушкарцу, њему више није потребна женидба као обред прелаза у служби друштвеног напредовања. Женидба му није потребна нити као економски савез јер породицу већ успева материјално да обезбеди. Каснија настојања породице да га ожени Младен одлучно одбија и забрањује и саму причу о женидби, што Чолак објашњава потребом да задржи поредак који је створио, јер је поредак почео да се нарушава због присуства приче о женидби.

Младеново жртвовање, поништавање његове индивидуалности зарад породице и улога заштитника и газде коју преузима доноси му поштовање и одобравање најпре баба Стане као главе породице, а за-

тим и средине. Младенова жртва се прихвата као нешто што се очекује од првенца чија улога је да буде заштитник породице. Због Младенове самоконтроле околина почиње да га доживљава као неког изнад њих, те Младен полако постаје Бата читавој средини. Одлучујући преокрет за однос баба Стане и Младена Чолак препознаје у тренутку Младеновог преузимања Арибегове воденице. До тог догађаја баба Стана је посматрала Младенов успех и уздизање у друштву као своју заслугу. Оног тренутка када Младен превазиђе баба Станине замишљене домете, она почиње себе да доживљава као неког ко је потчињен Младену, иако ће му првенство симболично предати касније са кључевима од куће и кућног новца.

Кроз читаву студију Чолак ће успешно тумачити поступке главног јунака Станковићевог романа. Трагичност Младенове позиције и његове жртве зарад породице на крају се показују у братовљевом захтеву за деобу. У коначном Младеновом емотивном окамењавању улогу има брат који се позива на обичајно право у тренутку када Младен жели да измени свој живот и испуни га, барем мало, љубављу. чолак примећује да од тог тренутка „Младен постаје окрутан и бескомпромисан. Као што се од њега увек тражило да поступа по обичајном праву и да се лишава свега, сада он то исто тражи без изузетка и од других.”⁴

Књизи *Роман патријархалне културе* једино можемо замерити извесну композициону нескладност. Наиме, закључно поглавље представља практично само забелешку и неку врсту резимеа, а ваљало би да се важни резултати које ова књига доноси по питању тумачења Станковићевог романа можда јасније и опширније нагласе у завршном одељку. Исто тако, чини нам се да ауторово разматрање Станковићевих верзија и плана за роман могу да буду једно одвојено поглавље, јер постављени у сам текст анализе романа замагљују коначну верзију и уносе, за ширу читалачку публику, неке мање важне податке.

У традицији српске књижевне критике Чолак наставља путем који је поставио Новица Петковић у тумачењу дела Борисава Станковића. Основна претпоставка тог пута је чињеница да је Станковић први српски писац који у своја дела укључује стару, високосложену културу, која поставља пред појединца многе забране. Одатле је прави пут за тумачење Станковићевог дела управо потпуно и целовито схватање патријархалне културе, без занемаривања читавих сфера унутар ње. Чолаковом анализом Станковићевог романа српска наука о књижевности добила је још један доказ о потреби укључивања свих дисциплина (у овом случају проучавања патријархалне културе) које могу да допринесу ваљаном тумачењу самог текста. Бојан Чолак користи претпоставке везане за тумачење културе које доказује самим тек-

⁴ Исто, стр. 187.

стом, чиме његово тумачење бива засновано на тексту романа, а не на претпоставкама изван њега. Указујући и на једну занемарену димензију у проучавању улога везаних за род, Чолак поставља пример непристрасног научног проучавања посвећеног налажењу истине.

